

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ДРАМАТУРГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Драма є особливим видом мистецтва, чії специфічні риси стали предметом фундаментальних досліджень найвидатніших представників наукової думки від часів Античності (Есхіл, Арістотель, Горацій), літературознавців та драматургів доби Відродження (Д. Чинтіо, Жан де ла Таль, Л. Кастельветро, Ж. Скалігер) та періоду XIX-XX століть (Г. Гегель, В. Белінський, Р. Вагнер, М. Верлі, Ф. Шеллінг, М. Тулов, Г. Лукач, Б. Брехт, Т. Іглтон, Н. Фрай). Довгий час драма вважалася одним з найвищих і найскладніших жанрових типів, що має багатофункціональну, кризологічну та публічну сутність, яка виходить далеко за межі літератури.

Текст драматичного твору – унікальне та багатогранне явище, у вивченні якого, починаючи з першої половини XX століття, окрім літературознавчого, виділяється й лінгвістичний аспект. Проблема вивчення мовних особливостей драматургічного дискурсу займає особливе місце у філологічній науці й привертає до себе значну увагу вітчизняних і зарубіжних мовознавців (А. Г. Бакланова 1983, Д. Х. Баранник 1961, С. С. Беркнер 1959, Н. Д. Борисенко 2003, В. В. Виноградов 1980, Т. Г. Винокур 1977, Г. Г. Винокур 1997, К. Елам 1980, І. П. Зайцева 2007, Н. А. Кожевникова 1977, Л. І. Кубрякова 2008, Я. А. Мамонтов 1931, В. Я. Мізецька 1992, Х. В. Старовойтова 2008).

Однак, незважаючи на зазначене вище, чіткої класифікації підходів до вивчення драми ще не сформовано, що і зумовлює **новизну** нашої статті.

Метою статті є огляд і систематизація провідних напрямів вивчення драми. Основні **завдання** полягають у виявленні особливостей кожного з напрямів, визначенні ступеня дослідженості різних жанрових форм, відокремлення підходу для подальшої ідентифікації індивідуально-стилістичних особливостей драматичних творів з урахуванням жанру.

За результатами попереднього аналізу встановлено, що при сучасному вивченні особливостей мови драми як типу тексту вчені зосереджуються на таких її аспектах: лінгвостилістичному (стилістичні фігури, мовленнєві акти, лексичні й синтаксичні конструкції, семантичне забарвлення мовних одиниць), композиційно-архітектонічному (мовні партії, монологічний та діалогічний характер висловлювань, драматургічний паратекст : функцію, організацію та динаміку авторської ремарки), структурному (структурна своєрідність сценічної мови та механізм смислотворення, сценічна взаємодія мови автора та його персонажів), лексико-фразеологічному (типи лексичних та фразеологічних одиниць), типологічному (в залежності від жанру та тематики драми), комунікативному (процес комунікації автора з читачем та інтерактивна комунікація самих персонажів).

На початку ХХІ століття розгляд драми проводиться за кількома напрямками: комунікативно-когнітивним, комунікативно-прагматичним, структурно-функціональним, лінгвостилістичним, літературознавчим. Загальний обсяг проаналізованих робіт – 22 джерела.

Комунікативно-когнітивний напрям (О. В. Байоль 2008, М. А. Голованєва 2010, Е. С. Кубрякова 2008, Ю. О. Левчук 2015, В. Г. Ніконова 2008, А. К. Олімська 2016, Н. Ю. Петрова 2009,) (або його елементи) є одним з найчастіше використаних у дослідженнях драматичних творів. Обсяг робіт цього напрямку складає 35% від загальної кількості проаналізованих робіт згаданих вище напрямів. Він дозволяє зосередити увагу на вивченні особливостей використання мовних та мовленнєвих явищ учасниками комунікативної взаємодії.

Драматургічний дискурс жанру сімейної драми як мовленнєво-жанрове вираження світосприйняття автора твору досліджує О. В. Байоль. Репрезентація згаданого вище дискурсу здійснюється в текстових концептах. Вчена стверджує, що структурні елементи драматургічного дискурсу формуються в когнітивних моделях, які отримують мовленнєве втілення в мовленнєвих жанрах [1, 4].

Особливу цілісність драми як когнітивного утворення підкреслюють Ю. О. Левчук та Н. Ю. Петрова. Зокрема Н. Ю. Петрова наголошує, що жанр драми фіксує результати людської діяльності одночасно в двох нероздільних площинах когніції та комунікації [14, 42]. Драматичний жанр як сукупність елементів інших, вже існуючих, жанрів вивчає Ю. О. Левчук. У її роботах представлений когнітивний аспект дослідження драматичної поеми, що дає переваги у з'ясуванні особливостей мислення автора, оскільки тип мислення напряму пов'язаний зі специфікою формування жанру [8, 55-56].

У свою чергу, М. А. Голованєва концентрує увагу на сукупності комунікативних та інформаційних взаємодій персонажів та інтерпретує драматичний твір (політична драма, нова драма, драма абсурду) як особливий вид комунікації, в якому актуалізується як персонажний, так і авторський дискурс. У її роботах стверджується, що текст, будучи когнітивним породженням однієї свідомості (автора) і полем когніції іншої (рецепієнта) є комунікативно-когнітивним феноменом з такими якостями: а) здатність створювати художню картину світу, змінену людською свідомістю навмисно або інтуїтивно, та б) призначення бути образним носієм етнокультурної інформації [5, 52-55].

Інтерпретує драматичний твір за допомогою когнітивного аналізу О. С. Кубрякова. На її думку, такий підхід дозволяє відкрити нові аспекти в дослідженні архітекtonіки драми та виявити їх культурологічну значимість [7, 64].

Розв'язання проблеми розкриття концептуального змісту трагедій Шекспіра шляхом застосування поетико-когнітивного аналізу драматичних текстів здійснюється у роботах В. Г. Ніконової. Вчена наголошує, що цей підхід робить можливим побудову концептуального простору трагічного, окреслення його конфігурації, визначення глибинних смислів у фрагментах простору трагічного і встановлення домінантного смислу у просторі в цілому [9, 4-11].

Синтаксичний простір англomовної поетичної драми з позицій когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики дає змогу А. К. Олімській проникати в її жанрову і синтаксичну сутність, визначити одиниці мікро- і макросинтаксису синтаксичного простору англomовної поетичної драми, встановлювати синтаксичні зв'язки й відношення між синтаксичними конструкціями синтаксичного простору англomовної поетичної драми та виявляти типи й види композиційно-мовленнєвих форм як одиниць макросинтаксичного рівня синтаксичного простору англomовної поетичної драми [11, 70-71].

Отже, дослідження драми у когнітивно-комунікативному вимірі спрямоване на розкриття її змістових особливостей шляхом вивчення її концептуального простору й жанрової своєрідності. Услід за Ю. О. Левчук вважаємо, що специфіка формування жанру напряду пов'язана з індивідуально-авторським типом мислення [8].

Комунікативний аспект також стає підґрунтям для прагматичного аналізу драматургічного тексту.

Комунікативно-прагматичний напрям дослідження драми (Н. Д. Борисенко 2015, І. Р. Каримова 2004, Н. С. Ольховська 2007) розкриває механізм побудови взаємовідношення та мовленнєвого взаємовпливу “автор – персонаж – читач”. Прагматичне членування драматургічних текстів робить можливим урахування всіх параметрів комунікації. Кількісна характеристика напряду складає 15% від загального обсягу проаналізованих робіт.

На думку Н. Д. Борисенко, комунікативно-прагматичний підхід до аналізу спілкування полягає у спробі висвітлення способу спілкування у широкому сенсі із залученням таких понять як комунікативна тактика та мовленнєвий акт для аналізу дискурсу драматичного твору. Дослідниця вважає, що обидва плани п'єси, когнітивний та дискурсивний, розуміються завдяки адекватній інтерпретації мови драматичного твору, яка відіграє ключову роль у декодуванні смислів [4, 83-85].

Інформаційну та лінгвостилістичну реалізацію комунікативно-прагматичних аспектів в драматургічних текстах комедійного жанру досліджує

Н. С. Ольховська. У її роботах наголошується, що прагматичний аспект мовленнєвої діяльності персонажів має пріоритетне значення, відбиваючи загальні закономірності сценічного мовлення та драматургічного тексту [12, 183-185].

Комунікативну організацію драматичного твору крізь призму мовленнєвих актів вивчає І. Р. Карімова. Дослідниця визначає драматичний твір як комунікативну дію автора, яка адресується потенційному читачу і характеризується трискладовою прагматичною структурою: а) акт локуції; б) іллокуції; в) перлокуції, що кодуються і декодуються за рахунок знаків-кодів і знаків-сигналів [6, 134-136].

Отже, погоджуючись із зазначеними вище авторами, доходимо висновку, що мовленнєвий акт є провідним предметом дослідження драми з точки зору прагматичного підходу, який дозволяє виявити комунікативно-функціональні особливості мовної взаємодії, а також стратегії і тактики мовної поведінки.

Структурно-функціональний напрям дослідження (А. К. Кутоян 2007, В. Я. Мізецька 1992, Н. М. Сафонова 2006, Н. О. Слюсар 2004, К. В. Толчєєва 2008, Т. Е. Шестакова 2005) дозволяє дослідити будову структурних елементів драми та принципи їх формування і взаємодії. Роботи виконані у цьому напрямі складають 25% від загального обсягу розглянутих матеріалів.

Композиційно-мовленнєву організацію драматургічних текстів розглядають такі дослідники як А. К. Кутоян (комедійний жанр), В. Я. Мізецька, Н. О. Слюсар. Зокрема, аналіз соціально-психологічної та соціально-побутової драми на рівні мовної організації та основних функціонально-композиційних форм мови – діалогу і монологу, – які лежать в основі її структури, здійснює Н. О. Слюсар. Дослідниця виділяє загально-типологічні мовноструктурні особливості драми як літературного роду, на які “накладаються” індивідуальні риси творчої манери драматурга, формуючи специфіку його письменницького ідіостилю [16, 10].

На думку Н. М. Сафонові, функціональний аналіз будь-якого тексту передбачає врахування особливостей авторського вибору тих чи інших засобів

вираження смислової структури тексту, зумовленої його видом і жанром. Вона розглядає компоненти тексту психологічної драми відповідно до їх ролі в організації цілого текстового масиву [15, 3-6].

Крізь призму авторської ремарки драму досліджує К. В. Толчєєва. В її роботах ремарка визначається як структурно-композиційний метатекстовий елемент, який визначається семантико-структурними, прагматичними, функціональними і текстоутворюючими особливостями [18, 3-8].

Структурно-функціональний аналіз при дослідженні внутрішньотекстових зв'язків в драматургічному тексті жанру ліричної комедії використовує Т. Е. Шестакова. Авторка наголошує на своєрідності організації драматургічного діалогу, а саме на включенні мовної одиниці (слова, словосполучення, висловлювання і т.д.) в цілісний діалогізований твір, підпорядкованості єдиній текстовій структурі, яка визначається авторськими інтенціями [19, 4-6].

Таким чином, структурно-функціональний аналіз розкриває змістові й ідіостилістичні особливості драматичного твору через вивчення його текстової структури, а саме архітектоніки, композиції й інтертекстуальних зв'язків.

Лінгвостилістичний напрям вивчення дискурсу драми (О. В. Барабан 1994, Н. А. Мостова 2002, О. В. Ожигова 2003, Г. М. Передерій 2012) становить 20% від усіх проаналізованих праць. Сучасна лінгвостилістична методика дослідження драматургічного тексту орієнтована на осмислення його внутрішньої структурно-семантичної організації, детермінованої жанровою приналежністю, на усвідомлення системних зв'язків ідіостилю автора як визначального параметру формування ідейно-художнього наповнення драми.

Крізь призму теорії жанру лінгвостилістичні особливості драми вивчає О. В. Барабан (постмодерністська драма) та Г. М. Передерій. Зокрема Г. М. Передерій, спираючись на когнітивний та жанрово-стилістичний аналіз тексту, реконструювала художні концепти як складники концептуального простору англомовнох поетичної драми та встановила їх семантико-когнітивні особливості втілення крізь призму її жанрової своєрідності [13, 5-10].

Лінгвостилістичні маркери реалізації подвійного статусу сучасного драматургічного тексту шляхом встановлення структурно-семантичних характеристик цього типу тексту, особливості функціонування лінгвостилістичних засобів у створенні художнього образу в авторському та персонажному сегментах досліджуються у роботах Н. А. Мостової [17, 20-25].

За допомогою стилістичного експерименту досліджує особливості функціонування усно-розмовних одиниць у текстах сучасної драми О. В. Ожигова. Дослідниця декодує факти драматургічної мови та визначає їх рецепцію, зважаючи на стилістичну доцільність, вивчає лексичні та фразеологічні явища сучасних драм, встановлює стилістичне відношення синонімізації та механізми гри слів [10, 2-5].

Виходячи із зазначеного вище, лінгвостилістичний напрям передбачає виділення індивідуально-авторської та концептуальної структури тексту драми, пошук різних засобів творення її змісту та категорій, комплексний аналіз семантичних та стилістичних особливостей цих засобів

Літературознавчий напрям. Драма є одним з літературних родів, де тісно переплітаються наукові інтереси лінгвістики та літературознавства. У літературознавчих дослідженнях Н. П. Біденко (2001), Л. В. Бондаренко (2009), А. С. Малій (2005), А. М. Речки (2002) можемо спостерігати тенденцію до вивчення мови драматичного твору, її поетики та стилістичної вагомості у творенні змісту. Подібні дослідження, об'єктом яких окрім літературознавчої складової виступають мовні одиниці, становлять 5% від загальної кількості проаналізованих праць.

Висновки. Отже, драматургічний дискурс є предметом всебічного дослідження лінгвістів і літературознавців. Відповідно до отриманих даних, поетична драма є найбільш дослідженим жанром, адже 70% проаналізованих робіт присвячені його вивченню. Слід зазначити, що розгляд мовних особливостей драми з позицій комунікативно-когнітивного та структурно-функціонального (композиція й архітектоніка) напрямів (60% від загального обсягу) є одними з провідних аспектів, на якому була зосереджена увага

вчених, незважаючи на розмаїття підходів до дослідження драматургічного дискурсу. Однак, зважаючи на те, що дослідження драматичних творів крізь призму концептуальних моделей і мовленнєвих жанрів проводилися неодноразово, вважаємо за потрібне обмежитися залученням окремих елементів згаданих вище напрямів з подальшим відокремленням власного для дослідження ідіостилію автора у залежності від особливостей жанру.

З результатів аналізу драми у комунікативно-прагматичному напрямі випливає, що мовленнєвий акт виконує функцію структуротвірного елементу драми. Лінгвостилістичний підхід до розгляду драми дозволяє виявити індивідуально-авторські особливості драми за допомогою аналізу стилістичних фігур. На нашу думку, поєднання згаданих вище елементів може дозволити глибше та детальніше дослідити авторську ідіостилістичну модель драми і відокремити її прототип в залежності від жанру останньої.

Перспективою майбутніх досліджень вважаємо вивчення особливостей ідіостилію англomовної драми у прагматистичному вимірі крізь призму мовленнєвих актів і стилістичних фігур, що їх утворюють.

Список використаних джерел

1. Байоль О. В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Байоль. – Київ : Б.в., 2008 . – 21 с.

2. Барабан О. В. Постмодерністський драматичний діалог. Лінгвостилістичний та перекладознавчий аспекти (на матеріалі драматургії С. Беккета, Г. Пінтера, Г. Стоппарда) / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.19. «Теорія мовознавства» / О. В. Барабан. – Одеса, 1994. – 19с.

3. Бондаренко Л. В. Інтелектуальна драма Тома Стоппарда в культурно-історичному та літературному контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Л. В. Бондаренко; Таврій. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2009. – 20 с.

4. Борисенко Н. Д. Обіцянка в дискурсі британської драми / Н. Д. Борисенко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2015. – Вип. 51. – С. 83-89.

5. Голованева М. А. Драматический текст и драматический дискурс : коммуникативно-когнитивное сопряжение категорий / М. А. Голованева // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Сер. “Филологические науки”. – 2010. – № 2 (46). – С. 52-55.

6. Каримова И. Р. Драматическое произведение как коммуникативная система / И. Р. Каримова // Проблемы самореализации, самосовершенствования личности: Материалы первой Всероссийской научно-практической конференции. – Набережные Челны, 2003. – С. 134-135.

7. Кубрякова Е. С. О методике когнитивно-дискурсивного анализа применительно к исследованию драматургических произведений (пьесы как особые форматы знания // Принципы и методы когнитивных исследований языка: Сб. научн. тр./ Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. Тамбов, 2008. – С. 30-45.

8. Левчук Ю. О. Драматизм художнього мислення Лесі Українки (на матеріалі поезії «Гришниця») / Ю. О. Левчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. – Луцьк : Волинський національний унів. ім. Лесі Українки, 2011. – № 11 (222). – С. 55-60.

9. Ніконова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра : монографія / В. Г. Ніконова. – Д. : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.

10. Ожигова О. В. Стилізація усно-розмовної мови в текстах сучасної української драматургії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Ожигова; НАН України. Ін-т укр. мови. – Київ, 2003. – 23 с.

11. Олімська А. К. Типи синтаксичних відносин і засоби їх реалізації у синтаксичному просторі англійської поетичної драми / А. К. Олімська // Studia philologica. – 2014. – Вип. 3. – С. 70-75

12.Ольховська Н. С. Прагматико-комунікативні та лінгвостилістичні характеристики драматургічних текстів Томаса Бернгарда : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. — Харків, 2007. — 202арк. — С. 181-202.

13.Передерій Г. М. Концептуальний простір англomовної поетичної драми ХХ століття: жанрово-стилістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. М. Передерій; В.о. Херсон. держ. ун-т.— Херсон : Б.в., 2010.— 20 с.

14.Петрова Н. Ю. К вопросу о канонах построения пьес (когнитивно-дискурсивный аспект) / Н. Ю. Петрова // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2010. — №1. — С. 41-45.

15.Сафонова Н. М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Сафонова; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 20 с.

16.Слюсар Н. О. Структурно-функціональні особливості драматургічних текстів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. О. Слюсар; Дніпропетровський нац. ун-т. — Дніпропетровськ, 2004. — 15 с.

17.Мостова Н. А. Лінгвостилістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті 1-ї пол. ХХ ст. (на мат. п'єс М. Паньоля “Marius”, “Cesar”): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н. А. Мостова. — Київ, 2003. — 173 с.

18.Толчеева К. В. Паратекст и его функции в драматургическом дискурсе (к проблеме диалогизации текста драмы): монография / К. В. Толчеева. — Липецк: ЛГПУ, 2008. — 171 с

19.Шестакова Т. Э. Дистантные связи диалогических реплик в тексте драмы: автореферат дисс. на получение научной степени канд. филол. наук:

спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т. Э. Шестакова. – Ярослав. гос. пед. ун-т им. К.Д. Ушинского. – Ярославль, 2005. – 24с.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню підходів до вивчення мовних особливостей драми. Визначено підхід, що дозволяє дослідити авторську ідіостилістичну модель драми і відокремити її прототип з урахуванням жанру. Перспектива досліджень вбачається у вивченні ідіостилію драми у прагматилістичному вимірі крізь призму мовленнєвих актів і стилістичних фігур.

Ключові слова: Драматургічний дискурс, драматичний жанр, комунікативно-прагматичний аналіз, лінгвостилістичний підхід, мовленнєвий акт.

Summary. Given article is devoted to the problem of language peculiarities of drama discourse. This issue is relevant due to the fact that clear classification to the approaches of dramatic literature study hasn't been formed. The aim of present research is the overview and systematization of the modern scientific directions of the linguistic investigations of dramatic texts of different genres. The principle assignments are seen in the detailed description, characterization, quantitative analysis of each direction and separation of the specific approach for further identification of individual stylistic features of dramatic literature taking into consideration its genre. As a result, the following directions have been outlined and studied: communicative, cognitive, pragmatic, structural, linguo-stylistic and literary. The total amount of analyzed works constitutes 22 modern scientific sources. The author comes to the conclusion that language of drama is the subject of complex and overall study of native and foreign linguists and its study takes a special place in philological science. Poetic drama is the most investigated genre. Communicative interaction of the participants of the dramatic dialogue, concept models, architectonics and composition are the leading aspects of current drama study. On this background, by combining the elements of communicative and pragmatic analysis with the linguo-stylistic one the author supposes the possibility of outlining

the approach which will allow further researching of idiostylistic model of drama and separating its prototype according to its genre. The investigation of English drama in the pragmastylistic dimension through the prism of different speech actions and stylistic figures it is composed of is considered to be the perspective of present research.

Key words: Drama discourse, dramatic genre, pragmatic analysis, communicative analysis, linguo-stylistic approach, speech action.